

Helmut Castritius

BARBARI – ANTIQUI BARBARI: K POSELITVENI ZGODOVINI JUGOVZHODNEGA NORIKA IN JUŽNE PANONIJE V POZNI ANTIKI (od konca 4. do srede 6. stoletja)

Referat na kolokviju »Zaton rimskega cesarstva in poznoantična doba na Slovenskem« 3. 3. 1994 na ljubljanski filozofski fakulteti

S temo referata, ki sem si jo izbral, želim tukaj, v Ljubljani, izraziti spoštovanje Jaroslavu Šašlu s prispevkom, ki se navezuje na njegove raziskave in spoznanja. Pri tem je skoraj odveč spomniti na to, da je J. Šašel v številnih delih¹ dal izjemno važen prispevek h kulturno-zgodovinski in topografski rekonstrukciji poselitvenih razmer na prostoru vzhodnih Alp in zahodnega Ilirika. Na podlagi skrbne analize pisanih virov in ob pritegnitvi arheoloških najdb in najdišč je prišel do sklepa, da je obstajala v tem prostoru od poznega 4. stoletja dalje sorazmeroma intenzivna barbarsko-germanska poselitev. Vso pozornost v tej zvezi zasluži Šašlov poskus,² da bi razmere v vzhodnoalpskem in podonavskem prostoru v pozni antiki tudi kartografsko upodobil. Pravilna je po mojem mnenju tudi njegova glavna teza, da je venetsko-istrski prostor v tistem času ostal trdno usidran v rimskem svetu in se tedaj v etničnem in kulturnem oziru ni preoblikoval, medtem ko je južna Panonija – torej provinci Pannonia II in Savia v terminologiji poznorimske uprave – s stalnim dotokom in izmenjavo barbarskih naselitvenih elementov od konca sedemdesetih let 4. stoletja korenito spremenila svoj značaj in postajala vse bolj in bolj barbarska dežela. To v temeljnih potezih od Šašla prevzeto sliko političnih, etničnih in kulturnih razmer v vzhodnoalpskem in podonavskem prostoru v pozni antiki želim sedaj na posameznih mestih dopolniti z novimi barvnimi odtenki oziroma izpopolniti in izboljšati. Težišče mojih dopolnitev in popravkov se nanaša na razmere v poznoantični provinci Saviji, katere teritorij se je z manjšim delom prekrival z ozemljem republike Slovenije.

Posebej pomemben indikator za barbarizacijo južnopanonske savske province predstavlja – tudi ker to registrirajo uradni dokumenti poznorimske uprave – v znanosti še ne ugotovljena oziroma ne dovolj upoštevana sprememba imena province.³ Provinca Savia, ki je nastala pod Dioklecijanom z delitvijo obeh panonskih provinc, je to ime nosila, kot nam dokazujejo sezname, ki izhajajo iz upravnih aktov, še v drugi polovici 4. in v začetku 5. stoletja. V okviru panonske dieceze oziroma Ilirika navajajo Laterculus Veronensis,⁴ seznam provinc Polemija Silvija,⁵ Breviarium Rufija Festa⁶ in »Notitia Dignitatis« za zahodni del države⁷ imenovano provinco brez izjeme pod imenom 'Savensis' (sc. provincia) oz. 'Savia'. Če smo pozorni na tekstokritični aparat izdaj omenjenih del in če upoštevamo tudi obliko imena reke 'Savus', ki je provinci dala ime, je v rokopisih opazno osciliranje med obliko 'Savia', za katero so se odločili izdajatelji, in oblikama 'Sua(e)via' ('Suevia'). Kot primer naj navedemo.

¹ Le ta so sedaj dostopna v publikaciji: Jaroslav Šašel, *Opera selecta*, Ljubljana 1992 (Situla 30).

² *Antiqui Barbari. Zur Besiedlungsgeschichte Ostnoricums und Pannoniens im 5. und 6. Jh. nach den Schriftquellen*, v: *Von der Spätantike zum frühen Mittelalter*, hg. v. J. Werner und E. Ewig, Sigmaringen 1979 (Vorträge und Forschungen Bd. 25), str. 125–139 (= *Opera selecta*, 746–760).

³ Izjemno v tem oziru predstavljajo dela Fr. Lotterja (gl. v op. 17). K upravni ureditvi in posestnih razmerah savske province v vzhodnogotski dobi prim. A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire 284–602*, vol. I. Oxford 1964 (izdaja v 3 zvezkih), str. 255 sl.; Chr. Schäfer, *Der weströmische Senat als Träger antiker Kontinuität unter den Ostgotenkönigen (490–540 n. Chr.)*, St. Katharinen 1991, str. 137 sl.

⁴ *Laterculus Veronensis 6* (Geographi Latini Minores, ed. A. Riese, Heilbronn 1878, str. 127).

⁵ *Polemii Silvii 5* (ed. Riese, str. 131).

⁶ *Rufius Festus*, c. 8; ed. J.W. Eadie, Oxford 1967, str. 52.

⁷ *Notitia Dign. occ.* 1,83; 2,30; 11,10; 11,24; 32,21. Izjema je *Not. dign. occ.* 12,21 (*procurator rei privatae per Suaviam*), kar je treba povezati z zapletenim in nepojasnjanim ali vsaj spornim nastankom in izročilom *Notitiae Dignitatum* (prim. J.C. Mann, *Britannia* 22, 1991, 215–219).

da najstarejši rokopis Festa, ki je nastal v Španiji v 7. stol. in se hrani v kraljevski knjižnici v Madridu, sporoča ime province v obliki 'Suaevia',⁸ druga veja rokopisnega izročila Breviarija, ki tako kot madridski rokopis izhaja iz istega arhetipa, prinaša varianto 'Suavia'. Ista varianta (namesto oblike Savia) se nahaja tudi v rokopisnem izročilu seznama provinc Polemija Silvija⁹ in podoben pojav se da ugotoviti tudi v rokopisih geografskih del iz pozne antike v zvezi z imenom reke 'Savus'. Tako prinašajo rokopisi recenzije B Kozmografije Julija Honorija obliko rečnega imena 'Suabus' oz. 'Suavus',¹⁰ prav tako kot Kozmografija, katere avtor naj bi bil (po napačnem pripisovanju) Aethicus Ister; v rokopisnem izročilu le te so izpričane poleg običajne oblike imena 'Savus' tudi oblike 'Suanus' (kot napačen prepis oblike 'Suavus') in 'Suavus'.¹¹

Nedvomno so imeli izdajateli spisov in piscev poznega 4. in prve polovice 5. stoletja prav, ko so se v svojih izdajah odločali za obliko 'Savia' oz. 'Savus', če je šlo za ime reke, kajti to je bila tedaj pravilna in uradna oblika imena.¹² Zakaj so se najstarejši rokopisi, ki izhajajo iz zgodnjega srednjega veka, oziroma pisci imenovanih del tako pogosto odločali za varianto s podaljšanim samoglasnikom 'u'? Za to so morali imeti poseben razlog, ki ga bomo v nadaljevanju skušali izslediti.

Na tem mestu naj najprej preudarimo, ali ne velja tudi pri našem vprašanju vedno znova izpričano načelo tekstne kritike, da zasluži namreč *lectio difficilior* – torej v našem primeru 'Suavia' oz. 'Suavus' – praviloma prednost pred enostavnejšim načinom branja ('Savia', 'Savus').¹³ Če se v rokopisih imenovanih del pogosto nahaja oblika 'Sauvia' namesto 'Savia', tega ne moremo pripisati samovolji ali napaki, ki naj bi jo zagrešil prepisovalec. Napaka pri prepisovanju, na katero posamič tudi naletimo, bi bila na primer oblika 'Favia' namesto 'Savia'.¹⁴ Pri spremembi imena iz 'Savia' v 'Suavia' gre za pravo konjekturo, pri kateri je pisec imel določen namen; z verjetnostjo, ki meji na gotovost, je pri tem dejansko mislil na ime 'Suavia' ('Suaevia', 'Suevia'), deželo Suavov (Suevov). Kot pojasnitev služi dejstvo, da je pisec španskega rokopisa Festovega Breviarija iz 7. stol. imel pred očmi deželo Suebov na severozahodu Španije, ko je iz svoje predloge prepisoval Breviarij; čutil se je primoranega, da njemu neznano panonsko Savijo s konjekturo spremeni v ime 'Suavia', ki je bilo v njegovem okolju poznano. Pojava imenske oblike 'Suavus' za reko 'Savus' pa s tem ne bi zadovoljivo razložili, poleg tega so lahko obstajali tudi pisarji, ki jim je bila španska 'Sua(e)via' povsem neznana. Sprememba od 'Savia' k 'Suavia' oziroma od 'Savus' k 'Suavus' v rokopisih imenovanih del bi bila bolj razumljiva, če bi v tistem času obstajala tudi panonska 'Suavia', panonska dežela Suebov. In prav to nam viri iz 6. stol. potrjujejo na dokumentaren način. Na to je kot prvi opozoril Fr. Lotter,¹⁵ ki je samo dejstvo postavil v pravilno sosledje, medtem ko je H. Wolfram še v tretji, nanovo predelani izdaji svoje po pravici znamenite zgodovine Gotov¹⁶ zgolj postavil ugotovitev, da je možno provinco Savijo vzhodnogotske dobe na podlagi ljudske etimologije razumeti tudi kot Suavijo – deželo Suebov. Lotter¹⁷ pa je nasprotno prepričan, da je ozemlje med rekama Dravo in Savo najkasneje v vzhodnogotski dobi imelo uradno ime 'Suavia'; v uradni korespondenci velikega vzhodnogotskega kralja Teoderika, ki je ohranjena v Kasiodorovi zbirki *Variae*, se pokrajina okrog provincialnega

⁸ Eadie, str. 52 v kritičnem aparatu; o rokopisih gl. prav tam, 21–32.

⁹ Riese, str. 131, v kritičnem aparatu.

¹⁰ Iulius Honorius 8, ed. Riese, str. 39.

¹¹ *Cosmographia* (Ps. Aethicus Ister) 25 (ed. Riese, str. 82, s kritičnim aparatom); 20 (ed. Riese, str. 81).

¹² Če je bila *Notitia Dignitatum* kot državni »priročnik« v uporabi še v vzhodnogotski dobi na sedežu vlade v Raveni, bi tam lahko nastal popravek k Not. Dign. occ. 12,21 (gl. zgoraj op. 7), da bi se zadostilo tedanji uradni terminologiji, vsaj kar se tiče imena savske province. Na drugih mestih bi tedaj popravek iz »Savia« v »Suavia« izostal.

¹³ V diskusiji k referatu je na to pravilo s poudarkom in po pravici opozoril g. kolega Jože Kastelic.

¹⁴ Prim. Polemii Silvii 5 (Riese, str. 131, v kritičnem aparatu k vrsti 16).

¹⁵ Zur Rolle der Donauseiten in der Völkerwanderungszeit, *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* (odslej *MIÖG*) 76, 1968, 275–298, zlasti 277–282.

¹⁶ H. Wolfram, *Die Goten. Von den Anfängen bis zur Mitte des 6. Jh. Entwurf einer historischen Ethnographie*, München, 3. neubearbeitete Auflage 1990, str. 320 in 492 op. 60; prim. tudi Isti, *Westillyrien unter gotischer Herrschaft* (490/493 – 537), v: *Lebendige Altertumswissenschaft. Festgabe H. Vettters*, Wien 1985, str. 315–317.

¹⁷ *MIÖG* 76, 1968, 278; prim. tudi Isti, *Die germanischen Stammesverbände in Umkreis des Ostalpen-Mittel-donau-Raumes* . . . , v: H. Wolfram – A. Schwarz (Hg.), *Die Bayern und ihre Nachbarn*, Teil 1, Wien 1985 (Österr. Akad. Wiss., Phil.-hist. Kl., Denkschr. Bd. 179), str. 45–47.

glavnega mesta Siscije označuje kot 'Suavia'. Tako se pismo v *Variae* IV, 49 obrača neposredno na prebivalstvo province z imenom 'Siscia vel Suavia', ki se je delilo na različne pravne in družbene kategorije (vir iz dobe med 507 in 511). Naslovniki kraljevega pisma v *Variae* V, 15 iz let 525 ali 526 so »posseores« v provinci z imenom 'Suavia', ki se omenjajo tudi neposredno v pred tem pismom sporočenem pismu (*Variae* V, 14,1), čigar naslovnik je »vir illustris Severinus«. ¹⁸ Th. Mommsen, izdajatelj zbirke *Variae* v seriji »*Monumenta Germaniae Historica*«, ¹⁹ kot tudi A. J. Fridh v novi izdaji zbirke v seriji »*Corpus Christianorum*«, ²⁰ sta sicer povsem enotno rokopisno izročilo imena province v obliki 'Suavia' (z varianto 'Suevia') ignorirala in sta na njeno mesto povsod vstavila ime 'Savia', ki je bilo poznano od časa Dioklecijanove reforme provinc dalje. Oba izdajatelja sta pri tem kršila temeljno načelo pri izdaji tekstov, da se je treba izogibati konjekturi, če le sporočena beseda ali sporočeni stavek imata neki smisel, kot se da to dokazati v primeru oblike 'Suavia'. Zlasti Mommsen bi moral biti v tem primeru previdnejši in bolj zadržan, saj je pri pripravi izdaje Jordanesovih spisov *Romana* in *Getica* za serijo »*Auctores antiquissimi*« v okviru zbirke »*Monumenta Germaniae Historica*« ²¹ naletel na isti pojav, da namreč najboljši rokopisi prinašajo obliko 'Suavia' povsod tam, kjer je pričakovati oznako južnopanonske province Savije. Mommsen se je pri izdaji Jordanesa držal svojega rigorizma in je prevzel v svoj tekst tisto obliko, ki je bila v rokopisih. ²² Posebno težo ima v tej zvezi katalog ilirskih provinc, ki ga posreduje Jordanes (*Romana* 218), na podlagi Festa (*Breviarium* 8): natanko na istem mestu v razčlenjenem seznamu, kjer se pri Festu nahaja provinca 'Savia', ima Jordanes obliko 'Suavia', in tudi zaporedje provinc je ostalo isto. ²³ To povsem jasno pričevanje latinskih virov potrjuje Prokopij. Tudi on omenja v Panoniji Suave oz. Sueve; to so 'Souaboi', ki prebivajo skupaj s Siskiji (Sískioi) v zaledju za Dalmacijo, Liburnijo in Istro, in ki jih ne smemo zamenjati s 'Souaboi', ki so bili tedaj pod frankovsko oblastjo. ²⁴ Iz barbarov, ki so prebivali v panonski deželi Souabía (= Suavia, Suevia), naj bi leta 537 gotška komesa Asinarios in Uligisalos rekrutirala vojsko, s katero naj bi oblegala Salono, kot poroča dalje Prokopij. ²⁵ O uradnem preimenovanju savske province v Suavijo, ki mu poznoantični avtorji tudi zvesto sledijo, torej ne more biti dvoma.

Kako naj pojasnimo ta razvoj, pri čemer mora ostati jasno, da sama in morda tudi le začasna navzočnost Suavov/Suevov za to ne zadostuje? Fr. Lotter je na drugem mestu ²⁶ izrazil domnevo, da moramo pri uradnem preimenovanju province v ime 'Suavia' (= dežela Suavov ali Suevov) računati z dejstvom, da je v stari savski provinci živel sorazmeroma velik delež Suavov, ki naj bi tam prebival zakonito, to je na podlagi regularne pogodbe o naselitvi. Izhodišče in podlaga te hipoteze je rimski koncept ozemeljske neokrnjenosti rimskega cesarstva (*Imperium Romanum*). Po tem gledanju so meje države nedotakljive in za vsako trajnejše zadrževanje na državnem ozemlju je bila potrebna potrditev s strani cesarja; le-ta se je od primera do primera konkretizirala v obliki pogodb. ²⁷ Kot možna pot do rešitve vprašanja je, da temeljito preučimo vire o dogodkih med koncem 4. stoletja in začetkom 6. stoletja, posebej o zgodovini odnosov med Rimom in barbari, in skušamo ugotoviti, ali obstajajo v njih izhodišča za pogodbo o naselitvi Suebov (Suavov/Suevov) v vzhodnoalpskem in podonavskem prostoru. Pri tem nam pravzaprav ni treba seči nazaj v 4. stoletje ali v prvo polovico 5. stoletja; pravič zato, ker se je tedaj kasnejša 'Suavia' še imenovala 'Savia – Savensis provincia',

¹⁸ K vzhodnogotski praksi, da se pisma z enako stvarno vsebino izdajajo v pari, prim. W. Goffart, *Barbarians and Romans A.D. 418–584. The Techniques of Accommodation*, Princeton 1980, str. 86 z op. 56.

¹⁹ Cassiodorus, *Variae epistulae*, ed. Th. Mommsen, *Monumenta Germaniae Historica. Auctores antiquissimi* (odslej MGH AA) 12, Berlin 1894.

²⁰ Cassiodori *Variarum libri XII*, ed. A. J. Fridh, *Corpus Christianorum ser. Lat.* 96, pars 1, Turnhout 1973.

²¹ Jordanes, *Romana; Getica*, ed. Th. Mommsen, MGH AA 5,1, Berlin 1882 (nova izd. München 1982).

²² Jordanes, *Getica* 273 (ed. Mommsen, str. 129): Dalmatia Suaviae vicina erat . . . ; *Getica* 274 (Mommsen, 129): . . . remisit (sc. Hunimundum, ducem Suavorum) cum suis in Suavia; *Romana* 218 (Mommsen, str. 28, 4): . . . Suavia.

²³ Ne oziraje se na različne končnice sklonov je zaporedje pri naštevanju provinc tako pri Festu kot pri Jordanesu naslednje: Noricum duas, Pannoniarum duas, Valeriam, Saviam/Suaviam, Dalmatiam, . . .

²⁴ Prokopios, *Bellum Gothicum* I, 15,25.

²⁵ Prokopios, *Bellum Gothicum* I, 16,9.

²⁶ Lotter, *Die germanischen Stammesverbände* . . . (kot v op. 17), str. 46.

²⁷ K temu E. Chrysos, *Legal Concepts and Patterns for the Barbarians' Settlement on Roman Soil*, v: E. Chrysos – A. Schwarcz, *Das Reich und die Barbaren*, Köln – Wien 1989, str. 13–23, zlasti str. 18–20.

drugič zato, ker bi Suavi/Suevi v vzhodnogotski dobi že zdavnaj izgubili svojo identiteto in bi se asimilirali s poznorimskim provincialnim prebivalstvom – Siskiji, če bi se naselili že ob koncu 4. stoletja. To bi pomenilo, da bi od dobe naselitve do vzhodnogotske dobe živeli barbari v savski provinci približno skozi pet generacij. Za ohranitev identitete in svoje lastne etnično-kulturne zavesti je to predolga doba. Prav na to lastno zavest izrecno kažejo viri iz vzhodnogotske dobe, ko Suave/Sueve razlikujejo od Siskijev, ki so prebivali v isti provinci.

Vprašati se torej moramo, kdaj je 'Savia' postala 'Suavia': ali šele v vzhodnogotski dobi ali že enkrat v – predvsem v podonavskem prostoru – izredno razgibani drugi polovici 5. stol.; kajti prek dveh do treh generacij bi Suavi mogli ohraniti svojo identiteto. Nastanek imena 'Suavia' po analogiji od ljudskega imena 'Suavi', ki je nadomestilo dotedanje provincialno ime 'Savia', temelji na brezpogojni predpostavki, da so bili Suavi (Suevi) v južno-panonski savski provinci naseljeni v precej velikem številu in to na podlagi pogodbe, sklenjene z rimsko državo – tukaj je treba v prvi vrsti misliti na vladno v Raveni. Na to je opozoril tudi Šašel,²⁸ ko je za to območje domneval za čas od leta 377 dalje gotsko in suebsko federatsko naselitev in odtlej predpostavljala stalno navzočnost germanskih plemen, ki naj bi se vedno znova krepila s prihodom novih skupin. Za približno dvestoletno dobo od 4. do 6. stoletja je poznano veliko število pogodb ali bolje fragmentov pogodb med rimsko državo in barbarskimi ljudstvi²⁹ vendar se nikjer ne omenja zavezniška pogodba (foedus) med 'Suavi/Suevi' in zahodnim ali vzhodnim rimskim cesarstvom, ki bi se nanašala na naselitev v Panoniji. Po drugi strani pa ni šele Šašel kot prvi domneval, da je bila provinca 'Savia/Suavia' že dolgo pred vzhodnogotsko dobo v znatni meri barbarska dežela. Tako je že Mommsen in za njim vrsta raziskovalcev³⁰ opozarjala na poročilo Kasiodorja, ki ima gotovo uradni značaj, po katerem se v vzhodnogotski provinci z imenom 'Suavia', prejšnji provinci Saviji, v tretjem desetletju 6. stoletja med skupino 'possessores' nahaja tudi skupina 'antiqui barbari'. Slednji so bili poročeni z Rimljankami v provinci in za svoja zemljišča ('praedia') očitno niso hoteli plačevati nikakršnega zemljiškega davka ('annona'). Ta po Mommsenu »temni«, po Soraciju »znameniti« odlomek iz dokumenta 14 petnajste knjige zbirke 'Variae' se dobesedno glasi (c. 6): »Antiqui barbari, qui Romanis mulieribus elegerunt nuptiali foedere sociari, quolibet titulo praedia quae siverunt, fiscum possessi cespitis persolvere ac superindicticiis oneribus cogantur« (Fridh, str. 193). Kdo so bili ti barbari, povzročitelji nesporazumov, ki naj bi jih odpravil po kraljevem nalogu zadolženi »vir illustris Severinus«?

Šašel³¹ je po pravici opozoril na to, da je treba te barbare zaradi oznake 'antiqui' razlikovati od drugih barbarov, ki se nanašajo na vzhodnoalpsko-podonavsko področje in se omenjajo v Kasiodorovi korespondenci. Očitno je, da pod to oznako tudi ne bi mogli biti mišljeni Goti – na primer taki, ki bi izhajali iz zgodnejše gotске naselitve.³² Za Kasiodora oz. vzhodnogotskega kralja so bili Goti »naši Goti« ('Gothos nostros').³³ Ko so približno dve desetletji pred tem poslali v isto provinco ('Siscia vel Suavia') Gota Fridibada v sodniški funkciji, da bi ponovno vzpostavil red in varnost,³⁴ se posamič omenjajo iste kategorije prebivalstva kot v omenjenem Teoderikovem pismu, katerega prejemnik je bil 'vir illustris Severinus' (Var. V, 14). Na mestu, kjer se omenjajo 'antiqui barbari', nastopajo tam 'capillati' (Var. IV, 49). S tem izrazom so prav tako mišljeni barbari, vendar nastopajo tu v

²⁸ Šašel (kot v op. 2), zlasti str. 138 sl. (= Opera selecta, str. 759 sl.).

²⁹ Ingeborg Masur, Die Verträge der germanischen Stämme, Diss. Freie Univ. Berlin 1952, prinaša seznam 304 foedera; na tej podlagi ocenjuje Chrysos (kot v op. 27), str. 17, prvotno število pogodb na približno 350; to število je brzokone kljub vsem vrzelim v izročilu nekoliko previsoko, kajti Chrysos je prezrl, da so med 304 pogodbami, ki jih našteva Masur, tudi take med samimi germanskimi ljudstvi. R. Schulz, Die Entwicklung des römischen Völkerrechts im 4. und 5. Jh., Stuttgart 1993 (Hermes Einzelschriften Bd. 61) našteva za čas od 323 do 487/488 v celoti 90 pogodb. Kako se da iz poznega in vsebinsko povsem drugačnega izročila te pogodbe izločiti in jih rekonstruirati, je pred kratkim na primeru Vite Severini pokazal K.H. Ziegler, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, romanistische Abteilung 110, 1993, str. 638–640.

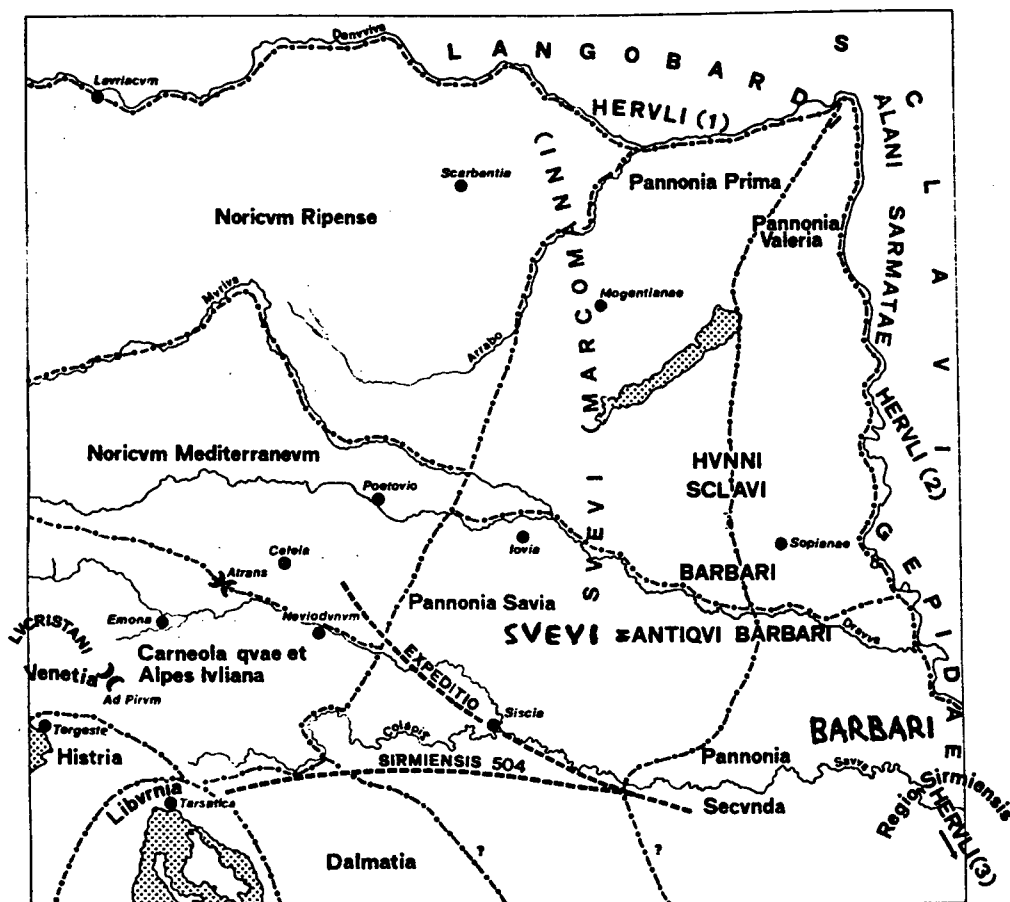
³⁰ Th. Mommsen, Ostgothische Studien, Gesammelte Schriften Bd. IV, 1910 (ponatis Berlin 1965), zlasti str. 440 op. 4 in 475 op. 3; R. Soraci, Ricerche sui conubia tra Romani e Germani nei secoli IV–VI, Catania, 2. izd. 1974, zlasti str. 155–158 s starejšo literaturo (k tej knjigi prim. H. Castritius, Gnomon 51, 1979, 799–801).

³¹ Antiqui barbari (kot v op. 2), str. 135 (= Opera selecta, str. 756).

³² Soraci (kot v op. 30), str. 157, misli na Gote, ki naj bi med zgodnejšim potekom naseljevanja po odhodu glavnega dela plemena ostali v savski provinci.

³³ Cassiodorus, Variae III, 24.4.

³⁴ Cassiodorus, Variae IV, 49; prim. k temu Wolfram, Die Goten (kot v op. 16), str. 320.

Poselitvene razmere v Panoniji v vzhodnogotski dobi. Avtor je dopolnil historično karto, ki jo je predložil J. Šašel, *Antique barbari* (kot v op. 2), str. 133 (= *Opera selecta*, str. 754)

podobi družbeno-politično vodilnega sloja, kot »capillati».³⁵ Teksta kažeta naslednja ujemanja:

Cass. Var. IV, 49
universis provincialibus

defensoribus
curialibus
capillatis

Cass. Var. V, 14 in 15 (par pisem)
nostrorum provincialium
universis possessoribus
defensores
curiales
antiqui barbari

Kot je poudaril Šašel, se 'barbari', ki se omenjajo na drugih mestih v uradni korespondenci vzhodnogotskega kralja, jasno ločijo od skupine 'antiqui barbari' province Suavije. Tako so prebivali barbari, omenjeni v Cassiod. Var. III, 24, ki jih je hotel Teoderik odvrniti od njihove navade dvobojevanja in jih napotiti na sodišče, v Sirmijski Panoniji ('Pannonia Sirmiensis'),³⁶ 'praesumptor barbarus' pri Cassiod. Var. I, 18 pa spada k skupini prebivalstva barbarskega izvora, ki je v severovzhodni Italiji že pred gotško osvojitvijo prišla do zemljišč

³⁵ K oznaki »capillati« in vprašanju vsebine izraza prim. Lotter, *MIÖG* 76, 1968, 277 in Wolfram, *Die Goten* (kot v op. 16), str. 301 in 492 op. 66.

³⁶ Lotter, *Die germanischen Stammesverbände* . . . (kot v op. 17), str. 46 sl. z op. 77, z opozorilom na Cassiod. Var. III, 23, pismo, ki sestavlja vsebinsko enoto z Var. III, 24.

in posesti, četudi na pravno dokaj vprašljiv način; kralj je tako moral za zastaranje nasilne prilastitve določiti datum 28. avgust 489 (Var. I, 18, 2). Z vsemi temi barbari – in v tem pogledu ponovno sledimo Šašlu – so bile mišljene negotske barbarske skupine, ki so prišle v Italijo predvsem v času Odoakra oziroma so po gotski odselitvi iz Panonije prodrle v Sirmijsko Panonijo ('Pannonia Sirmiensis') in se nastanile tamkaj, tako zlasti Gepidi, pa tudi drobci drugih barbarskih ljudstev.³⁷

Doslej smo govorili o tem, s kom skupine 'antiqui barbari' ne moremo identificirati. Sedaj se bomo posvetili poskusom identifikacije v pozitivni smeri. Šašel³⁸ je videl v njih različne germansko-hunske drobce ljudstev iz mase ljudstev po propadu atilove države, v Varijah omenjene barbore ('barbari') pa je razlagal kot novonastale, negotske in neromanske skupine kot so Suebi, Huni, morda Skiri, celo Slovani (takorekoč kot predhodne skupine kasnejše slovanske poselitve). S tem se Šašlova razlaga³⁹ bistveno loči od mnenja, ki sta ga zastopala Mócsy⁴⁰ in tudi Várady,⁴¹ po katerem naj bi bili z oznako 'antiqui barbari' mišljeni potomci vzhodnogotsko-hunske skupine Alateja in Safraka, ki se je leta 380 na podlagi pogodbe (foedus) naselila v Panoniji. Taka domneva bi pomenila, da bi ta, kot znano pri Adrianoplu posebej pomembna večetnična skupina, ki je morda odločila izid bitke,⁴² prek približno petih generacij vse do gotске dobe v južni Panoniji ohranila svojo etnično-kulturno identiteto, in to kljub pravici do sklepanja zakonskih zvez ('conubium'), če bi Kasiodorovo skupino 'antiqui barbari' enačili z njimi. S. Soproni⁴³ je nasprotno na podlagi pisanih in materialnih virov in tako, da je sklepal na podlagi logičnih zakonitosti, prepričljivo dokazal, da je bil vojaški potencial skupine Alateja in Safraka razporejen med obmejnimi vojaki ('limitanei') predvsem v provinci Valeriji in da je bilo tedaj prav savski provinci z glavnimi prometnimi zvezami proti Italiji prizanešeno z naseljevanjem drugih skupin. Ker je treba Jovijo ('Iovia'), sedež škofa Amantija, s precejšnjo zanesljivostjo postaviti v Valerijo (Hétenypusztá) in ne v Savijo (Ludbreg),⁴⁴ poleg tega se zdi, da arheološko gradivo, ki bi se nanašalo na Alatejevo in Safrakovo skupino, na območju južne Panonije v celoti manjka, bi morali skupino 'antiqui barbari' v savski provinci, ki je najkasneje v vzhodnogotski dobi postala dežela Suavov/Suevov, postaviti v zvezo s kasnejšimi naselitvenimi akcijami kot so ukrepi iz časa neposredno po bitki pri Adrianoplu.

Hunsko-gotske skupine tudi v kasnejšem času ne pridejo v poštev. Na preimenovanje savske province v Suavijo ne bi mogle vplivati; z njimi ne bi mogli biti mišljeni 'antiqui barbari', kajti zaradi razlike v veri bi jim nobena rimska vlada ne dala pravice do sklepanja zakonskih zvez z Rimljani ('conubium'). Poleg tega tukaj ne gre za razvoj v okviru Atilove države, kajti savska provinca – v nasprotju z dosti razširjenim mnenjem⁴⁵ v letih 445/6 ni bila prepuščena Atili in barbarizirana, temveč je ostala v okviru zahodnorimskega cesarstva, kot je v predavanju na tem kolokviju dokazala Marjeta Šašel Kos.⁴⁶ Skupino 'antiqui barbari', njeno naselitev v savski provinci s priznanjem konubija, moramo povezati z ukrepi po

³⁷ Prim. Lotter, *Die germanischen Stammesverbände . . .* (kot v op. 17), str. 47 in Wolfram, *Westillyrien . . .* (kot v op. 16), str. 315 sl.

³⁸ *Antiqui barbari* (kot v op. 2), zlasti str. 135 (= *Opera selecta*, str. 756).

³⁹ S. Soproni, *Die letzten Jahrzehnte des pannonischen Limes*, München 1985, str. 88, je napačno razumel Šašla, ki v skupini 'antiqui barbari' ni videl potomcev skupine Alateja in Safraka.

⁴⁰ A. Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia*, London–Boston 1974, str. 341 sl.

⁴¹ L. Várady, *Das letzte Jahrhundert Pannoniens (376–476)*, Amsterdam 1969, str. 500 (op. 751) in str. 522 (op. 981).

⁴² K pomanjkljivostim dosedanjih raziskav o vojaškem vidiku bitke pri Adrianoplu gl. M. Springer, *Novi odgovori in stara vprašanja o bitki pri Adrianoplu*, *Zgodovinski časopis* (v tisku).

⁴³ Soproni (kot v op. 39), str. 86–93.

⁴⁴ Soproni (kot v op. 39), str. 19–21 in 88; Wolfram, *Die Goten* (kot v op. 16), str. 252 in 257; drugače Várady (kot v op. 41), str. 168–170 in 519–522; gl. tudi Isti, *Bonner Jahrbücher* 190, 1990, 176–188 (k poselitvenemu območju Alatejeve in Safrakove skupine). K zgodovini škofij in o škofijski organizaciji v panonsko-ilirskem prostoru gl. raziskave, ki jih je objavil R. Bratož v: *Miscellanea Bulgarica* 5, Wien 1987, 149–195; *Actes du XIe Congrès internat. d'Archéologie Chrétienne*, Roma 1989, str. 2345–2388; *Klio* 72, 1990, 508–550.

⁴⁵ I. Bóna, *Das Hunnenreich*, Stuttgart 1991, str. 212; A. Schwarcz, *die Goten in Pannonien und auf dem Balkan . . .* *MIOG* 100, 1992, 51 s starejšo literaturo.

⁴⁶ Gospa M. Šašel Kos mi je prijazno dala na razpolago angleško verzijo svojega referata z naslovom: »The Embassy of Romulus to Atila. One of the Last Citations of Poetovio in Classical Literature« (kot referat z naslovom »Romulovo poslanstvo pri Atili (ena zadnjih omemb Petovione v antični literaturi)« v tisku v *Zgod. časopisu*, op. prev.).

propadu Atilove države, ko sta se lahko vladi v Raveni in Konstantinoplu po desetletjih nemoči v razmerju do Hunov lotili nove politično-vojaške ureditve celotnega panonskega prostora in jo tudi izpeljali z določenim uspehom. V dosedanjih raziskavah je bilo opaženo, da sta tedaj obe središči rimske moči opozorili nase in po dolgi, prisiljeni abstinenci prevzeli pobudo, vendar pa je veskozi prevladovala težnja, da se postavijo v ospredje nasprotja med Raveno in Konstantinoplom. Pri tem se je spregledalo, da gre pri številnih pogodbah z barbar-skimi 'gentes' iz petdesetih in šestdesetih let 5. stol. za strnjeno akcijo obeh vlad.⁴⁷ Da so bili uspehi politike zahodnega Rima v teh dveh desetletjih v primerjavi z uspehi vzhodnega Rima v znanosti do take mere neosvetljeni, je razumljivo ne nazadnje na podlagi zelo različnega stanja virov. Poročila, ki omogočajo rekonstrukcijo dogajanja in njihovih ozadij v podonavskem prostoru v drugi polovici 5. stoletja, so napisana pretežno iz vzhodnorimske perspektive, medtem ko zahodno izročilo, predvsem v obliki notic v kronikah, tamkajšnje dogodke praviloma prikazuje v zelo blede podobi, tako da se le sem in tja in bolj slučajno omenjata aktivnost in navzočnost zahodnorimske države.⁴⁸ Kljub temu obstajajo nekatera, sicer redka pričevanja o ponovni vključitvi Panonije v območje zahodnorimske države pod cesarjema Avitom in Majorijanom, dogajanje, ki se v virih označuje kot 'revocatio Pannoniarum' cesarja Avita.⁴⁹ In takoj po tej ponovni pridobitvi, leta 458, je lahko Majorijan za veliko ofenzivo proti Vandalom rekrutiral veliko vojsko iz barbarov v obdonavskih deželah, ki so jo sestavljali, kot poroča Sidonius Apollinaris,⁵⁰ med drugim Suebi, Huni, Zahodni in Vzhodni Goti, Alani, Burgundi in Rugijci. Del te se je kasneje pod vodstvom nekega Tuldila pri odhodu iz Italije uprl (in s tem povzročil polom Majorijanove ofenzive). Podlaga za rekrutiranje te sorazmeroma velike oborožene sile so morale biti pogodbe z zahodnim Rimom, ki je imenovanim ljudstvom (oz. njihovim delom) zagotovil pravico za naselitev znotraj cesarstva, v tem primeru v srednjem Podonavju. Šele z Majorijanovim neuspehom se je v tem prostoru okrepil položaj vzhodnega Rima. To je prišlo prav Vzhodnim Gotom pod vodstvom bratov iz družine Amalijcev, Valamirja, Thiudimirja in Vidimirja, ki so morda šele tedaj lahko svoje vplivno območje razširili do meja Italije in s tem tudi na savsko provinco.⁵¹

Smiselno je, če Suebe (Suavi, Suevi, Suebi) v Majorijanovi vojski povežemo s tistimi Suebi, ki se omenjajo kot udeleženci bitke pri reki Nedao (454, najkasneje 455), in ki so v naslednjih dveh desetletjih odigrali važno vlogo v boju proti Valamirovim Vzhodnim Gotom. Del teh kot vladarjevo spremstvo organiziranih 'donavskih Svebov' pod vodstvom Hunimunda – ostale skupine obdonavskih Svebov so raje od nestalnega življenja in nenehnega preseljevanja imele stalna bivališča in znosno preživljanje⁵² – je vedno znova izzival Vzhodne Gote in je živel od ropanja in plenitve, saj mu je bil kmečki način življenja tuj. Pri tem je značilno, da so ti Suebi (Suavi) na enem od roparskih pohodov prišli vse do Dalmacije, na poti uplenili Vzhodnim Gotom živino in po oplenu Dalmacije in tamkajšnjega rimskega provincialnega

⁴⁷ Mnenja raziskovalcev izhajajo praviloma iz predpostavke, da po umoru Valentinijana III. Konstantinopel ni več priznaval zahodnih cesarjev. Vendar pa je bilo sodelovanje obeh vlad, vzhodnorimske in zahodnorimske, od tega neodvisno; zaradi grožnje, ki je prihajala iz srednjega Podonavja, je bilo pravzaprav nujno.

⁴⁸ K vzhodnorimsko-bizantinskim virom prim. J. Karayannopoulos – G. Weiss, *Quellenkunde zur Geschichte von Byzanz (324–1453)*, Wiesbaden 1982 (v dveh zvezkih); za zahodno rimsko cesarstvo tako delo ne obstaja. O znanju srednjeveških avtorjev o razmerah na ozemlju med Donavo in Jadranom prim. navedbo in oceno poročil v: R. Bratož, *Die Antike Geschichte des Gebietes zwischen Donau und Adria in den Vorstellungen der mittelalterlichen Autoren*, v: *Ethnogenese und Überlieferung*, hg. v. K. Brunner und B. Merta, Wien–München 1994, str. 264–292.

⁴⁹ Sidonius Apollinaris, c. 7, 589 sl.: cuius solum amissas post saecula multa / Pannonias revocavit iter . . . ; K temu po vsem videzu uspešnemu podvigu prim. Fr. Lotter, *Severinus von Noricum. Legende und historische Wirklichkeit*, Stuttgart 1976, str. 219 sl.; Várady (kot v op. 41), str. 291 sl. in 331 sl.; A. Schwarcz, *Die Goten in Pannonien und auf dem Balkan . . .*, MIOG 100, 1992, 51 sl.

⁵⁰ Sidonius Apollinaris, c. 5, 470–488; k temu Várady (kot v op. 41), str. 340–343; Lotter (kot v op. 49), str. 242–244; A. Schwarcz, MIOG 100, 1992, 52.

⁵¹ Wolfram, *Die Goten* (kot v op. 16), str. 261 sl.; A. Schwarcz, MIOG 100, 1992, 57 sl.

⁵² Strnjena skupina, ki se v virih označuje kot Markomani (Notitia Dign. occ. 34,24) je bila od približno leta 400 vključena v obrambo meje na področju Vindobone in Karnunta (gl. Lotter, MIOG 76, 1968, 281 in Wolfram, *Die Goten*, kot v op. 16, str. 252, ki meri na to skupino). Na Suebe v severni Panoniji opozarja tudi I. Bóna v: R. Busch (Hg.), *Die Langobarden*, Neumünster 1988, str. 69–71; morda je treba skupino Hegyko južno od Nežiderskega jezera iz langobardske dobe, v najdbah katere se nahajajo obdonavsko-germanski in rimski elementi (Bóna, prav tam, str. 64), prav tako povezati s trajno suebsko naselitvijo. Od arheoloških raziskav si nadejamo odgovor na vprašanje, ali obstajajo kakršnekoli povezave med približno dvajsetimi utrdami znotraj Prve Panonije in Valerije in podonavsko-germanskimi, to je predvsem suebskimi naselbinami v severni Panoniji (k tem utrdam v notranjosti gl. Soproni (kot v op. 39), str. 19 sl.).

prebivalstva skušali priti do svojih selišč ('ad sua'), ki so morala biti nekje v Zgornji Panoniji. Neke noči so jih Vzhodni Goti ob Blatnem jezeru nenadejano zaustavili in jih premagali.⁵³ Savski provinci je bilo pri tem roparskem in plenilnem pohodu prizanešeno, kar ne bi mogel biti goli slučaj; tam naj bi namreč prebivali njihovi svebski soplemenjaki, ki so bili provinci dali novo ime Suavia (dežela Suebov). Smrtno sovraštvo Vzhodnih Gotov do Hunimundovih Suebov je šlo celo tako daleč, da so to skupino, ki je zbežala k svojim soplemenjakom v drugo Suavijo (to je na poselitveno območje Alemanov v jugozahodni Nemčiji), zasledovali in jo skušali zajeti,⁵⁴ vsekakor brez večjega uspeha. Med Alemani, ki so se proti koncu 5. stol. ponovno zavedli svojega starega in znamenitega suebskega imena,⁵⁵ in obdonavskimi Svebi je očitno še v tej dobi obstajala določena zavest skupne pripadnosti, ki je bila podlaga za medsebojno pomoč in pripravljenost, da drug drugega sprejme medse. Kako naj si drugače razložimo, da se je ena skupina Alemanov, ki so jih Franki večkrat porazili in razbili njihovo plemensko organizacijo, po Kasidoru (Var. III, 50) še leta 507 skušala prek Notranjega Norika prebiti v savsko provinco, v suebsko deželo Suavijo, da bi pri svojih plemenskih sorodnikih našla zavetje in eksistenčno varnost.

Z Alemani okrepljeni Svebi v savski provinci, ki se v uradni korespondenci vzhodnogotskega kralja Teoderika po našem mnenju označujejo kot 'antiqui barbari', so lahko tudi prek vzhodnogotske dobe v južni Panoniji ohranili svojo etnično-kulturno identiteto, gotovo ne nazadnje tudi zato, ker so z omenjenim prihodom soplemenjakov svojo posebno zavest še okrepili. Najnovejše raziskave so si enotne v mnenju, da je kralj Waho vodil Langobarde v Zgornjo Panonijo in si je okrog 510 podredil tamkaj prebivajoče Suebe. V zavezništvo s Franki in v soglasju z vzhodnim Rimom naj bi nato Langobardi proti koncu tridesetih let 6. stol. dosegli Dravo.⁵⁶ Leta 547 ali 548 sta prišla pod langobardsko oblast še Notranji Norik in savska provinca. Ta presenetljivo hitra ekspanzija se da po pravici razložiti kot »inkubacijska doba« pri oblikovanju novega velikega plemena z Langobardi kot osrednjim jedrom. Šele na podlagi nastanka tega velikega plemena je lahko sploh razumljiva osvojitve Italije leta 568, medtem ko so v desetletjih pred tem bili Langobardi zaradi svoje številčne šibkosti bolj predmet prezira. Leta 568 ni šla v Italijo homogena 'gens Langobardorum'. Alboinova vojska je bila sestavljena iz različnih plemen – po Pavlu Diakonu (Hist. Lang. 2, 8) je šel kralj na pohod v Italijo »cum omni suo exercitu vulgique promiscui multitudinē« – in je vsebovala tudi znatne svebske elemente. Zanj sta značilni bolj kot enotnost šibka notranja povezanost in fluktuacija, kot nam kot najbolj evidenten primer dokazuje sodelovanje na pohodu in nato povratek domnevno 26.000 Sasov. Druge skupine, ki so se udeležile pohoda, naj bi se vključile v langobardski pravni in življenjski red, vendar so se še dolgo časa zavedale svojega porekla. Na pohodu naj bi ta posebna etnična in kulturna zavest v vojaškem in političnem oziru prišla do izraza v obliki pododdelkov kot posebnih skupin pohoda. Po uspešni naselitvi v Italijo naj bi še dolgo časa obstajale etnično zaključene naselitvene skupnosti, pri čemer je bil močan integrativen dejavnik langobardsko pravo ('ius Langobardorum'). S tem smo že globoko v srednjem veku. Naj se za sklep še enkrat povrnemo k skupini 'antiqui barbari'. Slednjo sem identificiral z (obdonavskimi) Svebi, ki so dali ime savski provinci.

⁵³ Jordanes, Getica 273 sl. (ed. Mommsen, str. 128 sl.).

⁵⁴ Jordanes, Getica 280 sl. (ed. Mommsen, str. 130); k temu Lotter, Die germanischen Stammesverbände . . . (kot v op. 17), str. 40 sl.

⁵⁵ Temeljno delo o tem je: R. Wenskus, Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen gentes. Köln–Wien 1977 (2. izd.), str. 255–272; Knjiga Wenskusa, ki je izšla prvič leta 1961, je prinesla v zvezi z raziskovanji zgodovine in nastanka plemen velik preobrat in je povsem odpravila in nadomestila tradicionalni vzorec razlage, kot sta ga na primer zastopala Ludwig Schidt in Ernst Schwarz. K etnogenezi in naselitvi Alemanov prim. D. Geuenich, Zur Landnahme der Alamannen, Frühmittelalterliche Studien 16, 1982, 25–44; Isti, Die Alamannen am Oberrhein, v: Der Oberrhein in Geschichte und Gegenwart, Schriftenreihe Pädagogische Hochschule Freiburg i. Br., Bd. 1, Freiburg 1986, str. 25–39; Isti – H. Keller, Alamannen, Alamennien, alamannisch im frühen Mittelalter, v: Wolfram-Schwarz (kot v op. 17), str. 135–157; H. Keller, Alamannen und Sueben nach den Schriftquellen des 3. bis 7. Jh., Frühmittelalterliche Studien 23, 1989, 89–111; H. Castritius, Von politischer Vielfalt zur Einheit. Zu den Ethnogenesen der Alamannen, v: H. Wolfram – W. Pohl (Hg.), Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern, Teil I, Wien 1990 (Österr. Akad. d. Wiss., Phil.–hist. Kl., Denkschriften Bd. 201), str. 71–84.

⁵⁶ Bóna (kot v op. 52), str. 65 ss.; J. Jarnut, Die Landnahme der Langobarden in Italien aus historischer Sicht, v: Ausgewählte Probleme europäischer Landnahmen des Früh- und Hochmittelalters, Teil I, hg. v. M. Müller–Wille und R. Schneider, Sigmaringen 1993 (Vorträge und Forschungen Bd. 41), str. 173–194, zlasti str. 175 sl. (s starejšo literaturo). K arheološkim pričevanjem in umetniški zapuščini Langobardov oz. langobardske dobe prim. Otto Prinz von Hessen, v: Busch (kot v op. 52), str. 75–80; Isti – A. Peroni, Propyläen Kunstgeschichte, Supplement-Band 4 (1979), str. 164–179.

Po poročilu Kasiodora (Var. V, 14, 6) so bili 'antiqui barbari' zemljiški posestniki in so imeli privilegij sklepanja zakonskih zvez z Rimljankami v provinci ('conubium'). Njihova posest zemlje je pri tem lahko izhajala iz različnih pravih osnov: »quolibet titulo praedia quae-siverunt.« Neodvisno od tega, na kakšen način je neki 'antiquus barbarus' prišel do zemljiške posesti – z dodelitvijo na podlagi pogodbe o naselitvi, z nakupom ali s poroko – je bilo treba od zemljišča načeloma plačevati davke. Na to je še enkrat izrecno opozorila vzhodnogotska vlada v Raveni. Pri pogodbah med rimskimi državnimi organi in barbarskimi 'gentes' so bile za barbarsko stran najvažnejše določbe tiste, ki so se nanašale na podelitev zemlje in na oskrbo z živili; v splošnem so bila pri tem dodeljena zemljišča prosta davkov. V vzhodnogotski dobi pa je nasprotno veljala za vse zemljiške posestnike davčna obveznost.⁵⁷ V primeru Suavije (in tudi drugod) si je vzhodnogotska vlada v Raveni na področju davčnega sistema prizadevala za pravičnost in za poenotenje; tudi ji v primeru pripadnikov skupine 'antiqui barbari' v Saviji vsakokratno izvor zemljiške posesti po dveh do treh generacijah ni mogel biti več jasno razviden. Zaradi tega so bili izdani davčni odloki, s katerimi so hoteli izvesti enako postopanje ne oziraje se na to, ali je šlo za skupine 'antiqui barbari', 'barbari' ali za Vzhodne Gote. Posebnost skupine 'antiqui barbari' ni bila v tem, da bi posedovali prvotno davka prosta zemljišča, temveč v pravici sklepanja zakonskih zvez z Rimljani ('conubium'), ki so jo tudi morali pogosto izkoriščati.⁵⁸

S tem se zaključuje krog mojega dokazovanja v zvezi z enačenjem skupine 'antiqui barbari' z obdonavskimi Svebi, ki jim savska provinca dolguje preimenovanje v Suavijo. V splošnem je v poznorimskem cesarstvu veljalo načelo prepovedi sklepanja zakonskih zvez med barbari in Rimljani (Codex Theodosianus 3,14,1 iz leta 373). Odstopanja od tega načela, ki so ga prevzele tudi barbarske države na ozemlju rimskega cesarstva,⁵⁹ so se sicer dogajala, vendar je bila zanje potrebna cesarjeva potrditev.⁶⁰ Te izjemne uredbe so se lahko nanašale, kot kaže rimsko pravno izročilo,⁶¹ tudi kolektivno na cele skupine, vendar so to v pozni antiki resnično izjeme. Brezpogojna predpostavka za pravico sklepanja take zakonske zveze ('conubium') je pravovernost, in ta pogoj so izpolnjevale prav maloštevilne skupine barbarov. V 4. in 5. stoletju med Rimljani in barbari ni obstajalo samo kulturno nasprotje, temveč predvsem versko, in tukaj je bil prepad še globlji. Obratno so lahko barbarske skupine, ki so se priključile vladajoči pravovernosti, pri svoji naselitvi na državnem ozemlju računale na primeroma ugodne pogoje. V tej zvezi moramo sedaj usmeriti pozornost na svebske Markomane, ki so se po pričevanju Ambrozijevega biografa Pavlina⁶² malo pred 400 pod vodstvom svoje krščanske kraljice Fritigil in njenega neimenovanega moža podredili Rimljanom in se naselili na državnem ozemlju v Zgornji Panoniji. Tam so kot federati opravljali službo na meji ob Donavi in so postopoma lahko pritegnili v Panonijo tudi preostale Markomane, ki so še ostali v dolini Morave. Ta premik celotnega pravovernega markomanskega ljudstva na ozemlje cesarstva vse v Panonijo,⁶³ ki je gotovo potekal skozi daljše razdobje, je Markomane dokončno ločil od njihovih plemenskih bratov Kvadov (ki so se tedaj v severozahodni Španiji imenovali Svebi), in jih je vodil kasneje v odvisnost od Hunov. V bitki na Katalaunskih poljanah so se bojevali na hunski strani. Ko so se Markomani v zgodnjem 5. stoletju jasno geografsko ločili od plemenskih sorodnikov Kvadov, se je pri njih oživila uporaba starega slavnega imena (fiktivnega) praplemena Suebov, kar je povzročilo

⁵⁷ Drugače kot Goffart (kot v op. 18) in Wolfram, Die Goten (kot v op. 16), str. 295–299, izhajam iz dejstva, da je med naselitvijo in podelitvijo zemlje bilo dodeljeno barbarskim vojščakom dejansko zemljišče (in ne davčni delež), ki je bilo v splošnem prosto davkov. Bolj diferencirano izpade Wolframovo stališče do Goffartove teorije v MIOG 91, 1983, 5–35. Kratko in natančno v kritiki Goffarta D. Claude (v: H. Wolfram – A. Schwarcz (Hg.), Anerkennung und Intergration. Zu den wirtschaftlichen Grundlagen der Völkerwanderungszeit (400–600), Wien 1988, str. 13–16).

⁵⁸ Običajni mešani zakon je bila zakonska zveza med barbarom in Rimljanko iz province, obratna zveza bi bila velika izjema.

⁵⁹ Zakon, ki ga navaja Codex Theodosianus 3,14,1, prinaša (skupaj z interpretacijo) tudi Breviarium Alaricianum.

⁶⁰ Najbolj znamenit je primer Zahodnega Gota Fravitta, ki je bil magister militum in konzul (leta 401); gl. Wolfram, Die Goten (kot v op. 16), str. 154 sl.

⁶¹ A. Demandt, Osmosis, v: Chrysos-Schwarcz (kot v op. 27), str. 75.

⁶² Paulinus, Vita Ambrosii c. 36 (ed. Pellegrino, str. 102).

⁶³ Šašel (kot v op. 2) je ta proces preselitve in ustalitve Markomanov-Suebov v Panoniji kartografsko upodobil na skicah 1–4.

poimenovanje po njem.⁶⁴ Potem ko je bilo z odselitvijo konec neposrednega sosedstva ali tudi geografske bližine med plemeni, ki so se štela za Svebe, so se lahko Alemani, Markomani in Kvadi zopet vsak zase imenovali Svebi in tako oznanjali zase slavno preteklost ne da bi se morali ozirati na neposredno rivalstvo. J. Šašel je torej sklepal prav, ko je pri svojem poskusu kartografske upodobitve poselitveno-geografskega razvoja vzhodnoalpskega in obdonavskega prostora v 5. in 6. stol. postavil Suebe (Suavi, Suevi) v Prvo Panonijo in v savsko provinco in jih izenačil z Markomani (kraljice Fritigil?). Naj ne izpade kot omalovaževanje njegovih dognanj moje zavzemanje za to, da bi na karti oznako 'antiqui barbari' v provinci 'Pannonia Savia' – ali 'Suavia' v vzhodnogotski dobi zbrisali. Pri tej skupini gre za tiste markomanske Svebe, katerih pravovernost je zahodni Rim poplačal z naselitvijo in s pravico do sklepanja zakonskih zvez z Rimljani ('conubium'), in to v času, ko se je po zatonu Atilove države zahodnemu in vzhodnemu Rimu ponudila priložnost, da v srednjedonavskem prostoru ponovno vzpostavi rimsko oblast in tako udejani vsaj v enem primeru nikdar opuščeno načelo neokrnjenega cesarstva.

⁶⁴ Prim. op. 55 in H. Keller v: *Ausgewählte Probleme europäischer Landnahmen* (kot v op. 56), str. 83–102.

Prevedel Rajko Bratož

Zusammenfassung

BARBARI – ANTIQUI BARBARI: ZUR BESIEDLUNGSGESCHICHTE SÜDOSTNORICUMS UND SÜDPANNONIENS IN DER SPÄTANTIKE (ENDE DES 4. BIS ZUR MITTE DES 6. JH. N. CHR.)

Helmut Castritius

J. Šašel hat aus einer sorgfältigen Analyse der Schriftquellen und unter Einbeziehung der archäologischen Funde und Befunde für den oben genannten Raum eine relativ intensive barbarisch-germanische Besiedlung seit dem späten 4. Jahrhundert erschlossen und davon das venetisch-istrische Gebiet deutlich abgehoben, das ethnisch-kulturell zu jener Zeit noch fest in der römischen Welt verankert blieb. Diese Auffassung soll speziell für die spätantike Provinz Savia ergänzt und teilweise auch mit einigen neuen Farbtupfern versehen werden.

Einen wichtigen Indikator für die ethnisch-kulturelle Umwandlung der Save-Provinz stellt die meines Erachtens noch nicht erkannte oder zumindest nicht ausreichend berücksichtigte Änderung des Provinznamens von Savia in Suavia dar. Die Handschriften der einschlägigen Schriftquellen, in denen diese Provinz vorkommt, oszillieren zwischen den Formen Savia einerseits und Suavia, Suaevia, Suevia (meistens Suavia) andererseits (Polemios Silvius; Rufius Festus; Notitia Dignitatum). Hier handelt es sich zweifellos nicht um auf flüchtige Arbeitsweise zurückgehende Verschreibungen, sondern um wohlbedachte Änderungen, dürfte doch den Schreibern eine oder mehrere Provinzen bekannt gewesen sein, die offiziell Suavia (Suaevia) hießen. Neben der spanischen Su(a)evia wäre hier an die Suavia der Ostgotenzeit zu denken, hinter der sich die alte südpannonische Provinz Savia verbirgt. Bei dem Wechsel von Savia zu Suavia handelt es sich nicht um eine Volksetymologie, wie etwa H. Wolfram gemeint hat, sondern nach Ausweis des amtlichen Briefwechsels des Theoderich in den Varien Cassiodors und nach Jordanes (Romana; Getica) um den offiziellen Provinznamen, wie bereits Fr. Lotter vermutet hat. Suaven (Sueben) haben also derart nachhaltig durch Ansiedlung und Verweilen das Bild der alten Save-Provinz geprägt, daß die Provinz spätestens in der Ostgotenzeit auch offiziell Suavia (Land der Suaven) genannt wurde (gleichbedeutend mit dem Suavia-Namen war nach Ausweis Cassiodors der Name Siscia). Der Ausgangspunkt dafür muß ein vertraglich vereinbarter Ansiedlungsakt von Suaven (Sueben) auf Reichsboden gewesen sein; welche Suebengruppen kommen dafür in Frage und zu welchem Zeitpunkt könnte die Ansiedlung stattgefunden haben?

In den bisher vorgelegten Zusammenstellungen der Verträge zwischen Ost- und Westrom einerseits und barbarischen Völkern andererseits (I. Masur, Diss. FU Berlin 1952; R. Schulz, *Hermes* ES 61, 1993) findet sich ein solcher Ansiedlungsvertrag nicht, was nicht weiter verwundert, denn längst nicht alle vertraglichen Abmachungen haben in den Quellen einen Niederschlag gefunden. Fr. Lotter (*MIÖG* 76, 1968) hat an die sog. Donausueben als Namensgeber der Provinz Suavia gedacht, die in den Quellen für die Zeit nach der Auflösung des Attilareiches im gesamten

pannonischen Raum immer wieder begegnen und sich durch die Umtriebigkeit ihres Führers Hunimund besonders bei den Ostgoten unbeliebt, ja verhaßt machten. Auch J. Šašel hat für Südpannonien suebische föderatenartige Besiedlung angenommen. Kann man diese Vermutung, donausuebische Gruppen, die von den nach dem Westen bereits 405 abziehenden Quaden-Sueben deutlich zu unterscheiden sind, wären in der Save-Provinz offiziell angesiedelt worden und hätten dieser Provinz einen neuen Namen gegeben, noch weiter erhärten? Hierzu sind die Bevölkerungs- und Besiedlungsverhältnisse der Suavia in der Ostgotenzeit in den Blick zu nehmen; die bei Cassiodor erhaltene amtliche Korrespondenz enthält diesbezüglich zwar nicht den Suaven/Sueben-Namen, benennt aber var. 5,14,6 eine deutlich juristisch und ethnisch-kulturell eingegrenzte Barbarengruppe: Antiqui barbari, qui Romanis mulieribus elegerunt nuptiali foedere sociari, quolibet titulo praedia quaesiverunt, fiscum possessi cespitis persolvere ac superindicticiis oneribus parere cogantur. Diese »alten Barbaren« hatten also das conubium und besaßen auch Land, das sie nach unterschiedlichen Rechtstiteln – durch Anweisung bei der Ansiedlung, durch Erwerb, durch Heirat mit Provinzialrömerinnen – rechtmäßig erhalten hatten und wofür sie keine Grundsteuer zahlen wollten, wohl deshalb, weil das ihnen bei der Ansiedlung ursprünglich zugewiesene Landlos steuerfrei war. Nicht Ansiedlung und Landbesitz sind für die Identifizierung der »alten Barbaren« entscheidend, sondern das in der Regel den Barbaren nicht gewährte conubium. Daß den antiqui barbari das conubium jedoch zugebilligt wurde, muß einen besonderen Grund gehabt haben; dieser Grund liegt meines Erachtens in ihrer Rechtgläubigkeit; Heiden oder Anhängern häretischer oder schismatischer Glaubensüberzeugungen hätte man das conubium nicht zugebilligt. Auf Grund dieser Überlegungen bieten sich zur Identifizierung der »alten Barbaren«, die in der Save-Provinz = Suavia ansässig waren, die bereits am Ende des 4. Jahrhunderts rechtgläubig gewordenen und auf Reichsboden übergegangenen Markomannen-Sueben (= die Donausueben Lotters) an.

NARODNI MUZEJ, Ljubljana, Prešernova 20, tel.: (061) 218-876, fax: (061) 221-882

Jaroslav Šašel: OPERA SELECTA

Ljubljana : Narodni muzej, 1992 (Situla 30), 872 strani.

Izbrana dela Jaroslava Šašla (1924–1988), eminentnega slovenskega epigrafika in antičnega zgodovinarja, obsegajo 92 člankov, ki so bili objavljeni v letih 1953–1990. Večina je bila doslej publicirana le v tujih revijah, ki pa jih ni vedno lahko dobiti. Nekaj pa je takih, ki so bili objavljeni v slovenščini in urednika (Stane Gabrovec in Rajko Bratož) sta se odločila, da jih prevedemo v angleščino, da bodo tako dostopni širši mednarodni strokovni javnosti. Vsi prispevki v delu Opera selecta so tako zdaj v tujih jezikih – angleščini, nemščini in italijanščini. Razvrščeni pa so po tematskih skupinah, ki odražajo Šašlovo široko znanje in zanimanje:

- I Študije o onomastiki in prosopografiji
- II Epigrafika in zgodovina
- III Vojaška zgodovina
- IV Študije o ekonomski zgodovini
- V Mesta, naselja in topografija področja ob Severnem Jadranu, v Vzhodnih Alpah in za Zahodnem Balkanu
- VI Pozna antika in srednji vek

Geografsko torej obravnavajo področje od Severnega Jadrana in Vzhodnih Alp do osrednjega Podonavja in Zahodnega Balkana. Kronološko pa od začetka Rimskega cesarstva do zgodnjega srednjega veka.

V publikaciji je objavljena tudi celotna bibliografija Jaroslava Šašla, dodani pa so obsežni indeksi razdeljeni po tematiki: I. imena oseb, ljudstev in božanstev; II. geografski pojmi; III. predmetni indeks.

Strokovne ustanove in člani strokovnih društev imajo 25%, študentje pa 50% popusta za nakup po enega izvoda knjige.

ZBIRKA ZGODOVINSKEGA ČASOPISA

Na upravi Zgodovinskega časopisa (SI-61000 Ljubljana, Aškerčeva 2, telefon 061/12-50-001, int. 210) lahko naročite naslednje zvezke knjižne zbirke ZČ:

1. **Edvard Kardelj-Sperans in slovensko zgodovinopisje.** Ljubljana 1980, 44 strani. — **180 SIT**
Zbornik ob štiridesetletnici izida knjige Edvarda Kardelja-Speransa »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«.

2. **Franc Šebjanič: Šolnik in domoljub Adam Farkaš (1730–1786).** Ljubljana 1982, 24 strani. — **120 SIT**

Razprava o doslej skoraj nepoznanem zaslužnem prekmurskem protestantskem učenjaku in rektorju šopronskega liceja.

3. **Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem.** Posvetovanje ob štiridesetletnici Denarnega zavoda Slovenije, Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984. Ljubljana 1987, 134 strani. — **400 SIT**

Denarstvo, bančništvo, zaslužki, cene in življenjski stroški na Slovenskem od antike dalje.

4. **Dušan Kos: Bela krajina v poznem srednjem veku.** Ljubljana 1987, 76 strani. — **280 SIT**

Razprava o srednjeveški zgodovini Bele krajine (politične, upravne, cerkvene razmere, plemstvo, gospodstvo, mesta, agrarna kolonizacija).

5. **Janez Cvirn: Boj za Celje. Politična orientacija celjskega nemštva 1861–1907.** Ljubljana 1988, 88 strani. — **300 SIT**

V desetletju pred 1. svetovno vojno so celjski Nemci postopno prešli od liberalne, v nacionalnem oziru manj napadalne politike, do narodnostnega radikalizma, vsenemštva, antisemitizma in poudarjanja superiornosti arijske rase.

6. **Predrag Belić: Prva tri desetletja jezuitov in Slovenci (1546–1569).** Ljubljana 1989, 40 strani. — **180 SIT**

Predvsem na podlagi korespondence škofa Textorja z Ignacijem Lojolskim so prikazane cerkvene razmere v Sloveniji, Textorjeva prizadevanja, da bi jezuit postal ljubljanski ali tržaški škof ter filoprotestantsko razpoloženje slovenskih študentov teologije v Rimu.

7. **Marta Verginella: Družina v Dolini pri Trstu v 19. stoletju.** Ljubljana – Trst 1990, 36 strani. — **160 SIT**

Večplasten vpogled v družinsko življenje vaške skupnosti, tipologija družin in poročnih zvez ter spremembe zaradi bližine mesta Trsta.

8. **Rajko Bratož: Vpliv oglejske cerkve na vzhodnoalpski in predalpski prostor od 4. do 8. stoletja.** Ljubljana 1990, 72 strani + pril. — **280 SIT**

Zgodovinska sinteza razvoja krščanstva v nekdanjem slovenskem prostoru od nastopa verske svobode do pokristjanjenja Slovencev.

9. **Petra Svoltjak: Slovenski begunci v Italiji med prvo svetovno vojno.** Ljubljana 1991, 56 strani. — **240 SIT**

Leta 1915 so italijanske oblasti po zasedbi področij na desnem bregu Soče izselile civilno prebivalstvo; iz različnih krajev Italije so se vrnili na domove spomladi 1919.

10. **Bogo Grafenauer: Oblikovanje severne slovenske narodnostne meje.** Ljubljana 1994, 44 strani. — **320 SIT**

Narodnostna meja se je do srede 19. stoletja pomikala na jug zlasti z agrarno kolonizacijo, v naslednjem obdobju pa z nasilno asimilacijo slovenskega prebivalstva.

11. **Peter Štih: Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem.** Ljubljana 1994, 266 strani. — **1400 SIT**

Na arhivskih virih utemeljen podroben pregled dela posesti ene najpomembnejših plemiških rodbin na Slovenskem med začetkom 12. in koncem 15. stoletja.

12. **Rajko Bratož: Bitka pri Frigidu v izročilu antičnih in srednjeveških avtorjev.** Ljubljana 1994, 48 strani. — **400 SIT**

5. in 6. septembra 394 je v Vipavski dolini v največji antični bitki na naših tleh krščanski cesar Teodozij premagal zadnjega pogankega cesarja Evgenija.

Cena celotne zbirke je **3600 SIT**. Za člane ZZDS priznavamo 25%, za študente 50% popusta.